

Manipulacions monetàries a València a finals del segle XV

JORDI VENTURA

Una manipulació monetària que sembla haver-se donat correntment entre nosaltres, almenys al llarg del segle XV, fou la del tràfic de peces fraccionàries. Les transportaven d'un país a un altre, segons que el seu valor en el mercat fos superior en un lloc o en un altre. Les feien circular o les fonien, segons igualment que resultés convenient per als operadors, que solien ser personatges situats en llocs clau de les institucions monetàries. D'altra banda, amb més o amb menys autoritat; però tenint sempre a les mans la decisió última damunt del curs de les peces encunyades.

Just abans de la primavera del 1437, Arnau de Capdevila ja compongué un *tractat* de les monedes catalanes per tal d'aconseguir que les autoritats barcelonines estiguessin a l'aguait del que ell anomenava *art de la billoneria* pel qual, tal com ell mateix ho explicava, un regne podia ser *robat e gastat*. Una de les seves diverses conclusions era que *negun fabricant de les Seques no deuen entrevenir en alguna ordinació e moderació de les monedes*.¹ I és que, efectivament, els qui es trobaven facultats per la monarquia per a indicar el valor de la moneda, podien decidir que, en un moment donat, havien de modificar-se les equivalències monetàries i ser declarades invàlides les peces que, fins a aquell moment, estaven circulant.

1. A.H.C.B., *Diversorum*, 6, folis 62 a 94.

Durant el darrer quart del segle XV, el regne de València hagué de patir sovint aquell estat de coses. Els canvis monetaris, i les manipulacions, duraren més de vint anys. El 1480, hi hagué l'anomenat *abatiment de la moneda*. És a dir, que la moneda antiga, la del regnat anterior i d'altres, fou totalment desvaloritzada i canviada. L'ordre causà tota mena de problemes, que a nivell popular es traduïren en avalots, fins al punt que calgué crear setze lloctinents de justícia per a reprimir-los. En termes econòmics, la supressió brutal de la moneda defectuosa, comportà que l'encunyament ordenat de la nova no es fes tan ràpidament com tenia lloc la desaparició de l'antiga. El procés deflacionari que el fenomen provocà cristal·litzà una enorme escassetat de numerari valencià. De tal manera que, tres anys més tard, tot el sistema creditici del País Valencià en patia les conseqüències, havia minvat el comerç i, per tant, havien disminuït de manera considerable els ingressos de la mateixa ciutat de València.²

I si bé tot el poble en resultà perjudicat, fins la Corona i els seus oficials no en sortiren indemnes. Ho sabem per les protestes, i les ordres de protecció reial, que en resultaren.

Un dels perjudicats havia estat Ramon Torrelles, canceller i justícia criminal de València l'any de l'*abatiment*. «Per raó de la administració del (*seu*) ofici», el *magnífic* mossèn Torrelles es trobà que tenia en poder seu «certes quantitats de monedes nàccies e minvades» que li havien causat la pèrdua de 43 lliures i 14 sous. El rei ordenà al mestre racional Joan Ram Escrivà que se n'encarregués, sense però precisar ni donar més detalls de quines monedes es tractava.³

Earl J. Hamilton,⁴ com és natural, s'ocupà del cas i arribà a unes conclusions que, fins a un cert punt, ara podem matisar. Es tracta d'un altre cas que he trobat, que ens ajuda a fer aquestes matisacions. De fet, el document que transmet el cas ens fa adonar fins a quin punt havia arribat el retard a resoldre algun dels punts secundaris de l'*abatiment* de la moneda. Resultava que, sis anys després, el juny del 1486, encara hi havia algú que procurava ser compensat per les pèrdues sofertes en el canvi del valor de la moneda. Es tractava, ben entès, d'un oficial del govern. Més concretament, era el lloctinent del batlle de València. Galcerà Gombau, que en l'exercici de les seves funcions havia rebut unes quantitats relativament altes de «monedes nàccies o minves».⁵

En prendre les mesures necessàries per aturar la circulació de la mala moneda, les autoritats nomenades al respecte manaren que, en el terme de quatre dies, hom lliurés a la sala de la casa de la ciutat totes les peces defectuoses que hi

2. ERNEST BELENGUER CEBRIÀ, *València en la crisi del segle XV*. Barcelona, 1976, pp. 107 i 108.

3. El 17 de maig del 1482. A.C.A., Cancelleria reial, reg. 3615, 2^a, numeració, folis 12 r°. - v^o. i 13 r°.

4. *Money, prices and wages in Valencia, Aragon and Navarre (1351-1500)*. Massachussets, 1936, p. 31.

5. A.C.A., Cancelleria reial, reg. 3642, folis 12 v°. i 13 r°. Moclín, 18 de juny del 1486.

hagués. La raó oficial era que, així, es podria saber el dany rebut per la moneda. I en obeir l'ordre, Gombau es trobà que tenia i hagué de lliurar 950 1/2 rals d'argent que, segons el curs oficial, valien 1.425 sous i 9 diners. És a dir, 18 diners per ral. Però quan, seguint les ordres donades, les peces foren pesades donaren un pes de 6 marcs, 7 unces i 3/4. El valor que els fou atorgat era de 802 sous i 8 diners. Segons les mateixes declaracions d'una carta reial, la pèrdua havia estat de 672 sous i 4 diners. O sigui, una mitjana de pèrdua de 8.488 diners per peça. I dit d'una altra manera, només una mitjana del 47,15% de recuperació del valor anterior. A prop, però bastant per sota, dels 52,99% i 50,34% de les mostres de Hamilton. En canvi, i és això el que voldria fer notar, la mitjana dels tres percentatges sí que ens dona un 50,16%, la meitat que venia a proposar l'historiador americà.

És clar que, fet i fet, tampoc no era ben bé això, perquè no semblaven haver tingut en compte el valor intrínsec en plata dels rals quan foren encunyats, ni la deducció que calia fer per raó dels drets de brassatge i de senyoratge, així com l'afebliment tolerat de les peces. Però les autoritats volien mantenir la ficció d'un valor de circulació igual a l'intrínsec. I al capdavant, a la immensa majoria dels ciutadans a la pràctica això no els interessava; i el que de debò els importava era que una peça que, legalment, havia tingut un valor de 18 diners ara, no menys legalment, tan sols li donaven el valor atorgat al seu pes.

Quant a les peces d'or, Gombau es trobà amb què 6 timbres, que legalment valien 60 sous, en pesar-los donaren 1 quart 1 diners i 10 grans, als quals atribuïren un valor real de 37 sous i 11 diners. En virtut de les disposicions legals, s'havien perdut 22 sous i 1 diner. És a dir, un 63,195% de valor rescabalat, o 3 s. 9 d. de menys com a mitjana per a cada peça.

Un cop de més, el percentatge de la mostra que he trobat s'assembla però és inferior als percentatges de Hamilton. La mitjana dels 3 plegats ens resulta d'un 65,83% de recuperació. Una pèrdua del 34,168% com a terme mitjà, prou gran certament. Però sense arribar a la meitat, de què parlava la lletra reial. Encara que potser es referia, més aviat, a la minva dels rals que, efectivament i com hem vist, sí que semblaven haver estat disminuint fins al 50 per cent del seu valor.

En el cas de Gombau, el rei considerà totalment injust que hagués de suportar una pèrdua soferta en l'exercici de les seves funcions. Per això manà el mestre racional de València, en Joan Ram susdit, que l'hi tingués en compte i no li fes pagar la diferència. Tanmateix, i com és obvi, les circumstàncies foren molt diverses per a la gran majoria dels valencians.

EL PROCÉS CONTRA ALFONSO SÁNCHEZ

El 24 de juliol del 1494, un pregó general prohibí el curs de la moneda de billó procedent d'Aragó, el Principat de Catalunya i les ciutats de Florència i Siena. La moneda fraccionària de fora del regne havia envaït el mercat. Aviat, però, el 13 de febrer del 1498, adduint que la moneda menuda escassejava, el municipi demanà

permís per a batre menuts valencians, batiment que no es realitzà fins bastant més tard.⁶ De forma que, fins al 1501, no s'encunyà la moneda fraccionària que tant es necessitava. En aquell any, tanmateix, la seca baté 11.969 marcs de diners menuts; i la casa de la moneda prosseguí les seves deslliurances l'any 1502 i el 1504. Per a fer-la, havien estat fosos els menuts de billó, majoritàriament senesos i florentins, que circulaven per la ciutat. Aquesta era, almenys, l'estat de la qüestió, fins que la descoberta d'un procés incoat contra el noble convers Alfonso Sánchez ens ha revelat la relació detallada del que succeí.

Tant a ell com al racional de València, Gaspar Amat, els acusaren de diverses malvestats contra la ciutat i el regne. Les malifetes amb què eren inculpats anaven des de provocar una greu crisi de subsistències, per tal d'especular amb el preu del blat que agabellaven, fins a manipular de manera ultrancera la moneda fraccionària del país, passant en l'endemig per provocar la venda obligada del ferro d'una mina posseïda per Sánchez.

La carestia extremada del preu del balt havia acabat per suscitar un avalot popular dels valencians que, el 6 de maig del 1503, es revoltaren i atacaren els responsables de l'aprovisionament valencià: «la gent replegadissa, ab crits e avalots (...) anaren dretha via a casa del Racional, volent invadir aquella e començant a tirar-li pedres, dient ab crits e avalot moltes paraules prolixes de recitar. (...) Anaren per lo camí de Sant Vicent a la casa de Joan Albert (...), furçaren e cremaren una porta que és a les spalles de la casa e ort, e entrant en aquell noy dexaren fulla ni ramí sancer...»⁷

La repressió dels avalots per les tropes governatives no impedí que les remors de la revolta arribessin a la cort. La monarquia hagué de tenir en compte les acusacions populars i posar en marxa una enquesta que descobrí la veritat dels fets. Per tal de dur a terme aquella inspecció, l'estiu d'aquell any el rei nomenà dues persones. Una, era el fiscal misser Joan Tort. L'altra, de manera ben típica, que un cop de més posa en relleu el caràcter d'instrument amb què Ferran el Catòlic concebé la Inquisició espanyola, era l'inquisidor del tribunal Valencià.

Obviament, el rei s'interessà força per la marxa dels processos. L'11 d'octubre del 1503 insistia prop de misser Joan Tort perquè tornés a anar a València «para dar conclusion en los processos que por vos, juntamente con el inquisidor de Valencia, se han principiado».⁸ El rei, que es trobava a Girona, li manava que, «sin dilación alguna, vos partays y vengays a nos para que, havidas las provisiones necessarias, podays yr a la dicha ciuda de Valencia a fazer los dichos processos, e todo lo que mas cumpliere a nuestro servicio».

6. Felip Mateu Llopis. *La Ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*. València, 1929, p. 95. Arxiu Municipal de València. Llibre de Cartes, anys 1496-1502. A.M.V., Manual de Consells, id., foli 68. I Arxiu del Regne de València, Mestre Racional, L.D., 1504-1577.

7. A.M.V., Lletres Missives, reg. g^o 34, foli 127 r°. Publicat a l'apèndix n°. 7 per Ernest Belenguier. o. cit., pp. 335-337.

8. A.C.A., Cancelleria reial, reg. 3670, f. 50 v°.

Ernest Belenguer, que cita el fet però no reproduïx al seu llibre el text de la carta reial, opina que la convocatòria era «per adoctrinar-los tocant a la conducta que li esqueia... per portar els seves activitats a bona fi».⁹ I és ben probable; en un sentit o en un altre. En tot cas, misser Tort no tardà a ser retirat del cas, «afligit oportunament per una indisposició física», diu Belenguer. Els nous encarregats del cas serien els dos inquisidors del moment, Juan de Loaysa i Justo de San Sebastián, així com els juristes misser Ribalter, protonotari, i misser Eiximeno Ros, procurador.

Com és natural, als encausats els semblava que el procés durava massa. De fet, calgué reclamar tot el que li pertocava; i la corona ho féu, en més d'una ocasió. En base a un document del 1506, Ernest Belenguer deduí que, un cop closos els processos foren duts de València a Barcelona. Efectivament, el 21 d'agost d'aquell any el rei ordenà que fos admès pels oïdors el compte presentat pel fill del tresorer general que, temps abans, havia pagat 190 lliures de moneda barcelonesa a misser Joan Tort en concepte de dietes i salari pel seu trasllat de Barcelona a València i els temps que dedicà a efectuar els processos, i al notari (inquisitorial) Juan Pérez 34 lliures i 2 sous de moneda barcelonesa per 62 dietes que consagrà a transportar de València a Barcelona, on era la Cort, els processos efectuats pel mateix misser Tort i l'inquisidor de València, Justo de San Sebastián.¹⁰

I, per tant, Belenguer, en no trobar els processos al nostre antic Arxiu Reial, es demanava: «On són?» Però és que tal vegada no tota la documentació anà cap a Barcelona i, a més, les actuacions processals no foren tan ràpides com podia semblar. En efecte, els registres de la correspondència reial referida a qüestions d'Inquisició ens revelem com, encara, el 16 de març del 1504, els processos no estaven closos i el rei insistia a veure'ls: «Inquisidores, a mi es venido el racional Gaspart Amat, diciendo que dentro del tiempo de los tres meses que le fue asignado el dio sus testigos de defensiones y se fizo por su parte todo lo que convenia, por donde pareçe de su desculpa; y que me supplicava mandasse venir el dicho processo a fin que la verdat se vea, e no haya el d'estar aqui gastando. E pareciendome cosa razonable, acorde de vos fazer la presente, por la qual vos ruego y encargo que si assi es que'l dicho processo esta por parte del dicho racional concluso, e no haviendo otra cosa que fazer en el, cerrado y sellado lo embieys luego aqua para que lo mandemos ver y visto proveer lo que fuere justicia, a descargo de mi real consciencia».¹¹

La carta era datada de Medina del Campo i, par tant, podem suposar que, almenys, és allà que fou tramès el procés de Gaspart Amat. De fet, pel que fa al 1504, el rei Catòlic sojornà sempre a Castella, a Medina del Campo especialment.

9. O. cit., p. 251.

10. Ernest Belenguer, o. cit., p. 252, A.C.A., Cancelleria reial, reg. 3602, foli 198 rº.

11. *Archivo Histórico Nacional* de Madrid. *Inquisición*, llibre 243, foli 132 rº.

L'any següent, 1505, el passà també a Castella. I el 1506, residí a Castella, a Lleó, a Galícia i a Aragó; i no fou fins a principis del mes d'agost que tornà a ser a Barcelona. Mentre que la tramesa anterior dels processos, feta cap a Barcelona, havia de ser per força, i segons l'itinerari de Ferran el Catòlic, entre l'abril i el novembre del 1503, mesos en què el monarca estigué a la ciutat.¹²

LA INVESTIGACIÓ INQUISITORIAL

Les nostres recerques a la documentació inquisitorial ens feren tenir la sort de trobar, entre els seus registres, el que havia conservat el procés del lloctinent de tresorer reial a València, Alfonso Sánchez. Comptat i debatut, la deducció que un procés menat per inquisidors es trobaria entre els documents del *sant ofici*, havia resultat encertada. El número de registre que té avui el procés, pot donar-nos una idea de la feina que representava trobar-lo: el 5.312, expedient nº. 5¹³

El procediment que utilitzaren per tal de dur a terme la seva investigació, fou l'usual a totes les inquisicions del tribunal. Convocaren els testimonis, i els interrogaren, seguint una pauta que havien establert prèviament. L'anomenaren «Memorial de algunes coses que lo tresorer y lo racional han fet en aquesta nostra ciutat de València» que, sens dubte, els havia preparat algun subordinat.

Comprenia els setze punts següents:

1. «Primerament, se pot provar que Esparset, jermà de hun jove que stava en casa de Cardona, notari, fon pres perquè robà la ymage de nostra Senyora, la qual està en Santa Clara. Y, essent pres, y tenint indicis molt clars, lo féu liberar lo dit Alonso Sanchez. Y són testimonis micer Bosch; Robiols, notari; Loys Perez, criat seu; y los de Santa Clara».
2. «Item. Solsona, Moncada y altres, per les esplançades que hun escuder donà a Miranda, entraren en Santa Caterina. Y, abraçat ab lo crufici, donaren de coltellades a lo qui havia donat les esplançades. Y l'hagueren mort dins la Sglésia, sinó per alguns que'l socorregueren. Los testimonis d'esta brega són Sanchot de Marchallena y son fill. Y lo dit tresorer los féu exir per la Corona. Los testimonis de açò poran ser los mateixos de la cort».
3. «Item. Perot Pascual donà de coltellades a mossèn Jaume Pelegrí, en Sent Esteve, abraçat ab lo capellà que dehia missa. Y estant los oficials determinats per a penjar-lo, lo tresorer féu lo donar a la Corona. Testimonis mossèn Jaume Pelegrí, y mossèn Manuel Exarc, y altres que ells diran».

12. ANTONIO RUMEU DE ARMAS. *ITINERARIO DE LOS REYES CATOLICOS (1474-1516)*. Madrid, 1974. pp. 291-300 i 302-327.

13. A.H.N., Madrid, *Inquisición*, 11. 5. 312. expedient nº. 5.

4. «Item. Fonch quitat hun censal de la confraria de Sent Jaume, y foren deposats los dinés en la taula. Y lo tresorer, perquè no isquessen de la taula, destorbà que, en quants carregaments la ciutat féu, no prengueren aquells dinés. Y a la darrerria vent lo síndich que no prenien aquells dinés, volgué saber la causa y digueren-li que lo tresorer ho havia destorbat. Y tingueren-los d'esmerçar en altra part. Lo síndich deposarà, com ho sap».

5. «Item. A mossèn Genovart, prevere, foren quitats setmília y cinch-cents sous de hun censal. Y, segons la voluntat del testador, havien d'estar deposats en la sagrestia de València. Ha tres mesos que no'ls pot traure de la taula. Testimoni lo mateix mossèn Jenovart, que és criat del canonge Fira».

6. «Item. A la muller d'en Berthomeu Pinós fon feta gràcia per los majorals de la confreria de Sent Jaume de certa quantitat per a casar una filla sua. Rebé-la lo tresorer en dos o tres anyades que la donaren. Testimonis mossèn Jeroni Aguilar, Miquel Berenguer y Geroni Belluga. La dita na Pinosa diu que no ha rebut dita quantitat».

7. «Item. Per provar que la taula és del tresorer, se pot informar del canonge Sort, qui li féu carregament o qui li ha amprat los dinés. E axí mateix, se pot informar de Christòfol Calbo y de Benito Pinello».

8. «Item. Per provar quant tot lo regne de València és subhordinat al tresorer, se poden informar de mossèn Manuel Exarc, de mossèn Gaspar Mascó, de Francès Martí, quin salari paguen de la clauquilla, sense servir lo ofici, al dido de casa del tresorer».

9. Item. «Axí mateix, se poden informar de Bonet, lo baxador, qui és guarda del vi, si donà la meytat del salari a Joan de Sent Boy, criat del tresorer, sense servir lo ofici».

10. Item. «Huyt o nou anys deu haver que fon comprat per lo tresorer cert forment podrit de Miquel Perez, a rahó de hun florí. Y fon mesclat ab lo assegurat, que era molt bo, y repartí'l entre la gent a gros preu. Testimoni en Pla, notari, de les paraules que hoú dir a'n Pere Martí, de l'almodí. E axí mateix pot testificar en Jaume Gombau, pellicer, aí sob re açò com sobre'l naltractament que'l tresorer li féu perquè no volia aderir, essent ell conseller, per huns dinés que volia carregar lo tresorer sobre la ciutat de València».

11. «Item se poden informar de Joan Li, lo fuster, quin forment carregà en Oriola lo tresorer en l'any. DI.»

12. «Item se poden informar, axí mateix, de Benito Pinello, quin forment o farina vené lo tresorer als de Yviça».

13. «Item. Per saber quant públicament compraven los menuts per part del tresorer, ab taules parades en lo mercat de València, encara que lo nom fos d'en Bernat Pallàs, que era mestre de la sequa y home pobre. Se poran informar de mossèn Loys Mascó y del canonge Gomiz, què és lo que repongueren los que tenien les taules parades, reprenent-los ells del desorde que fehien en comprar aquells menuts públicament».

14. «Item. Axí mateix, se deuen informar del Senyor de Manizes, que fon hu dels elets en lo bras militar per fer contradicció en lo batre dels menuts y en presència sua se féu l'ensayg, de quina liga eren los menuts que allí se fehien. Y per ell se poran saber algunes particularitats que conferixen molt per aquest negoci».

15. «Item, és mester que vostra Senyoria envye per mestre Comte, lo mestre della Longa, per a que testefique qui s'enportàva la cals y pedres, y altres coses per a obrar ses chasses, les quals coses pagava Vallència y ells obraven ses chases».¹⁴

16. «Item, per lo forment y altres cosses, dels quals se fan en l'almodú, testyficarà Bardaxí, senyor del molí de na Pelegrina. Està en l'almodú».

Introducció i difusió de la moneda forània

El sabater mestre Joan de Celaya fou molt explícit:

«Moltes persones, familiars de casa de Alfonso Sánchez, meteren de la dita moneda estrangera en aquesta ciutat». Segons ell, eren Francí Cases, Lope Fernández, el factor del tresorer, Lluís Moncada «lo qui cremaren» i Jaumot de Gràcia. És clar que al sabater li convenia parlar de manera tan categòrica, ja que havia estat pres per haver guardat els menuts que Lope Fernández li trameté de Roma. Per acabar d'encoratjar la seva franquesa, hi havia el fet que ni Fernández, el factor romà del tresorer, ni Jaumot de Gràcia, ni cap criat del tresorer, no havien estat presos per aquell afer i, Celaya notava amargament, el motiu d'aquella immunitat era: «per esser del dit thesorier; e ells se passejaven per València».

Celaya afegí que havia sentit dir «que en lo Grau, sobre'l pont, s'esclatà hun barril de aquells de la moneda, e que caygueren dels dits menuts en la arena. Y los estaven cercant, los quals digueren que eren de Francisco Palomar, lo qual té companya ab lo thesorier. E que llavòs no agué nengú que posàs empach en metre dita moneda». I prosseguí: «aprés la dita moneda és estada inhibida, y après comprada e tornada a batre altra moneda menuda». Tanmateix, curant-se en salut, afegia: «Però no sab si lo dit Alfonso Sanchez la ha comprada».

Així i tot, donava una bona llista de persones que podien testificar com ell: Johan de Logronyo, i els veïns del Grau Sancho Tornos, Johan Perez, Perot Sellés, Pedro de Tornos i Pedrol, biscaí.

A continuació, hi hagueren les deposicions de dos peraires. Al principi, el primer, Pere Valentí, fou bastant clar: «Se ha mès molta moneda en lo regne, menuda. Senesos y florentins, e cathalans, e perpinyanesos de baxa vàlua. E aprés són stats inhibits, e se són comprats dos a diner, palesament, en lo mercat. E que

14. Hem de remarcar que, a partir de l'article 15, així com al 16, empitjora la cal·ligrafia i l'ortografia del qui escriu el memorial, sens dubte una altra persona.

Pallàs, mestre de la seca, la qual se regex per Alfonso Sanchez, ne comprà molts». Però, immediatament, salvà les aparences, dient que no sabia «si lo thesorier e sos factors han mès de dita moneda en lo regne». Tot i que insinuava: «Bé és veritat que sab que de la dita moneda se ha fus en la seca».¹⁵

Les declaracions del velluter Carles Capsir, el 5 de juliol, foren encara més substancials:

«Trobant-se ell en Roma, en l'any mil cinc-sens e hu, véu per experiència que hun factor del dit Alfonso Sanchez, nomenat Pere Macip, venia les mercaderies que venia en Roma, ab pacte que los preus li pagassen en quatrins. E deya palesament que ho feya per trametre'ls a esta ciutat al dit thesorier».

A més d'aquella incriminació tan directa, en Carles Capsir podia agregar que l'aplec de *quattrini* havia causat una certa penúria d'aquella moneda al país: «E en lo mes de gener del dit any. DL., rebé una lletra de hu apellat mossèn Martí de Bujamant, prevere amic seu, lo qual estava en Espoleto. La qual rebé a .xv. de gener de dit any, resposta de un'altra lletra que lo testimoni havia feta. Entre les quals coses li feya avís a ell que havia molt cercat per tota la terra si's trobaven quatrins. E lo amich seu li respongué que no se'n trobaven, e que la rahó era per quant hun factor del thesorier de València, pochs dies havia, ne havia tret de tota aquella terra en suma de quatorze-mília ducats».

La xifra era prou important; ja que, comptant a raó de 21 sous per ducat al canvi oficial, allò representava 294.000 sous. O, el que és encara més exacte des del punt de vista de la moneda que el poble feia servir realment, no menys que 3.528.000 diners.

L'interrogatori que vingué a continuació, val la pena que el reproduïm sencer:

«- Quin guany era en portar a esta ciutat los quatrins?»

«- Que en cent ducats se'n guanyavan cinquanta. E la rahó és aquesta: per quant en aquella terra, contant los quatrins a sous, val lo ducat trenta-dos sous e mich, e en València val lo ducat .xxi. sous».

La martingala era, doncs, ben clara. Jugant damunt del fet que l'equivalència oficial entre el ducat, els quatrins i els sous feia que la moneda de compte donava a Itàlia 32,5 sous i a València 21 sous, els factors d'Alfonso Sánchez li feien guanyar més del 54% a cada operació base. I el que és pitjor, no content amb haver-se'n aprofitat a València, el testimoni assegurava que el tresorer Sánchez se n'havia tornat a aprofitar enviant la moneda novament a Itàlia, on gairebé havia repetit l'operació amb un guany, si no semblant, almenys prou substancial:

«- Interrogat si sab que après dita moneda sia estada inhibida».

«Dix que sab que fonch prohibida una volta, y après la tornaren a licenciar. E après la tornaren a prohibir. E après de la dita prohibició se venian públicament a dos quatrins a diner. E tots, o la major part, són venguts a mans del dit Alfonso

15. A.H.N.E., 5312. 5, foli 11 rº, i vº, i foli 15 rº.

Sánchez, e no creu que'ls haja tornat a batre, sinó que'ls ha tornat a Ytàlia. Per quant, tornant-los a Ytàlia, tornava a guanyar mig ducat per ducat, poch més o menys. Y la rahó és aquesta: per quant, ací a València, comprant los dos quatrins per hun diner, són per ducat .xxxxii. sous, e allà en Ytàlia val lo ducat .xxxii. sous .vi., axí que la resta y guanyava».

L'operació és més senzilla del que sembla. Amb tot aquell seguit de prohibicions, i de noves autoritzacions per a circular, i d'una nova prohibició, el resultat era que, per valor d'un ducat, els factors del tresorer podien adquirir l'equivalent en *quatrini* de quaranta-dos sous, quan a Itàlia la paritat oficial del ducat era només de 32,5 sous, com ja abans havíem assenyalat. Aquest cop l'operació, si bé era ben lluny de reportar el percentatge de l'anterior, sí que donava almenys un 29%.

El testimoni explicava que, en veure aquella mena de negoci, algunes persones que s'havien adonat de la jugada, l'havien portada a terme pel seu compte; i, és clar, havien estat empresonades i havien vist els seus béns confiscats. L'exemple del tresorer havia bastat per a exculpar-los. El perjudicat havia estat, com sempre, el poble senzill:

«Moltes persones, vist lo guany que lo dit thesoror feya en portar a esta terra dita moneda, han usat de dit arbitre; moltes de les quals, après de la última prohibició, foren presos e sos béns secrestats. E perquè, per llur defensa, prenyan e deyan que fos primer castigat lo thesoror, que'ls havia mès en la dita pràctica e tracte, e que après castigaven a ells, ha vist lo testimoni que nengú de aquells ne ha hagut dan, sinó los del poble, que no y merian mal. Perquè lo que's trobava ab cent ducats de aquella moneda, après no's trobava sinó ab cinquanta, perquè'ls havia de donar dos quatrins a diner».

El mateix dia, el corredor d'orella Pascasi Serra corroborava les afirmacions del testimoni anterior, amb l'addició d'alguns detalls:

«En poder del dit Alfonso Sanchez arribaren certs barrils de moneda, no podria dir quants ni quants no, sinó que li digueren que'n havian portat deu o dotze barrils, dels quals ell ne véu hu ple de dita moneda. E lo menejà, que pesava tant que no'l podia moure; e que eren menuts senesos e florentins. E sab-ho perquè li'n feren pagament de certs treballs de correduries que per lo thesoror havia fet. E lo dit barril véu en casa del thesoror».

«E que Johan del Vinyo, factor del thesoror, lo qual està e habita en casa de aquell, féu venir dita moneda. E sab lo testimoni que dita moneda fonch inhibida per dues vegades, e après se són venuts e encara se venen dos quatrins per hun diner. De manera que lo qui tenia cent ducats de aquella moneda, no li valian sinó .L. ducats».

Però, com d'altres, tornava a cobrir-se abans de fer una afirmació categòrica:

«Si lo dit thesoror los ha comprats ni'ls ha fet batre ni no, que no ho sab lo testimoni».

El 6 de juliol, l'assaonador Lluís Traus també confirmava les dites dels testimonis anteriors, aclarint una de les maneres en què els menuts italians havien

estat transportats d'Itàlia a València. Mètode al que ell mateix s'havia prestat, sense èxit –els pirates francesos li havien pres tot el que duia–, raó per la qual els dependents d'Alfons Sánchez l'havien perseguit legalment. Cap al 1500, Traus havia estat dos anys a Roma, on havia entrat en contacte amb Pere Macip, el factor d'Alfons Sánchez que ja hem vist assenyalat, i del qual havia sentit dir a la ciutat «que tenia tracte de ajustar moneda menuda de florentins per a trametre aquí a València». I com «estava de partida per a venir en aquesta terra, Perot Macip y Jaumot Gràcia, que és un convès d'ací, parlaren a-n-a-quest testimoni, pregant-li que volgués pendre càrrech de un baló senyalat e segellat, en lo qual havia cent libras de quatrins, e que lo donàs a Miranda, lo del dit Alfonso Sánchez, thesorier, que ell sabia ço que de aquells havia de fer».

Resulta evident que en Miranda havia estat l'encarregat de dur a terme l'operació d'aplegar la moneda fraccionària italiana. I és per això que, per aquells quatrins no lliurats, el mateix Miranda presentà a la Llotja una demanda contra Lluís Traus. Però el tribunal de la Llotja l'absolgué.¹⁶

LA QÜESTIÓ MONETÀRIA I L'ESPECULACIÓ DELS BLATS

Quant al tema concret de la moneda, i almenys pel que fa a la documentació conservada, no sembla pas que els investigadors haguessin seguit gaire les instruccions rebudes. En primer lloc, havien estat assabentats que, «per saber quant públicament compraven los menuts per part del tresorer, ab taules parades en lo mercat de València, encara que lo nom fos d'en Bernat Pallàs, que era mestre de la sequa y home pobre, se poran informar de mossèn Loys Mascó y del canonge Gomiz, què és lo que respongueren los que tenien les taules parades reprent-los ells del desordre que fehien en comprar aquells menuts públicament». No ens consta que ni mossèn Lluís Mascó, membre d'una de les famílies principals valencianes, ni tampoc el canonge Gomis, molt conegut a València, haguessin estat qüestionats pel que sabien.

Com tampoc no ho fou el senyor de Manises, Pere Boil, qui, segons la informació rebuda, «fon hu dels elets en lo bras militar per fer contradicció en lo batre dels menuts, y en presència sua se féu lo ensayg de quina liga eren los menuts que allí se fehien; y per ell se poran saber algunes particularitats que conferixen molt aquest negoci».

Amb tota la circumspecció possible, la majoria dels testimonis allevaven la culpa al responsable real, que era Alfonso Sánchez. I, com era lògic, no pas al qui donava la cara per ell, Bernat Pallàs, que el 1499 assumí el càrrec de fonedor de la seca. En realitat, Bernat Pallàs era un mer lloctinent d'Alfonso Sánchez i, per tant,

16.- *Ibidem*, folis 30 vº, i 31 rº.

només seguia les seves ordres. Quant a Alfonso Sánchez mateix, successor en el càrrec d'Andreu Català, era mestre de la seca valenciana des del 1488.

Per força, la gent s'havia adonat que el valor intrínsec de les monedes de plata era ben superior al que tenien legalment. Així, el paraire Francesc Ortí recordà els esforços populars perquè fos reconegut el valor que els rals tenien de debò al mercat: «lo poble ha fet grant instància que pujàs lo real a .xx. dinés; y véu, per experiència, que los reals se compran per a desfer a .xx. dinés. «Encara que, de seguida, declarava amb circumspecció: «si Alfonso Sánchez ha tret plata o no, o altres coses, no y sab res».

Tant el sobrestant Pere Sánchez, àlies d'Andrés, com el cavaller Galcerà d'Eixarch, confirmaren el fet que les autoritats mai no havien volgut fer pujar el valor oficial dels rals fins a 20 diners. Com deia el primer, «mai han volgut muntar los rals a .xx. dinés. E los argenteres e altres los compran a .xx. dinés». És a dir que, si bé el valor oficial es mantenia a divuit, ben dessota de vint diners, el seu valor intrínsec –reconegut pels argenteres, que els compraven per la plata que contenien– ja era justament de 20 diners. Mentre que, com deia el *magnífic* Galcerà d'Eixarc, «lo mal ne defecte no ve de ara, sinó de molt temps ha». Però també obtemperava, declarant que «no sab que lo dit Alfonso Sánchez haya treta plata».¹⁷

De fet, i de manera molt circumspecta, és el que ja havia declarat l'alguatir de la Inquisició, el *magnífic* Joan Carrasquer, que havia «vist per esperiència que los rals se venien a .xx. dinés per a desfer-los e se n'han tans desfets que en vides se'n troba negun». Apressant-se a afegir, però: «Si los dits Alfonso Sánchez o lo dit racional ne són causa, ne se han tret argent, no y sab res excepto que sab que lo dit Alfonso Sánchez, thesor, té la sequa». Era un testimoni de dins mateix de la Inquisició. Per això, la seva actitud, seguida pràcticament per tots els qui declararen al respecte, és simptomàtica i il·lustrativa de la deferència, quan no el temor, que inspirava el poder de la família Sánchez, que tenien un accés tan directe a Ferran el Catòlic i disposaven sovint del favor reial. Tan sols els més poderosos, com ara Carrasquer, s'agossaven a insinuar lleument el que no acabaven de dir amb paraules ben clares: «excepto... que... Sánchez... té la sequa».¹⁸

Quedaven d'altres acusacions, com ara l'especulació amb el proveïment de blat a València. No tots els testimonis s'hi referiren. Però els qui ho feren, posaren de relleu que algun traficqueig hi havia hagut.

Així, si el jurat Joan Albert «dix que no y sab res», prosseguí tanmateix dient que «és veritat que se's dit que, ara dos anys, se tragué forment de la terra». Afegí, emperò, «que ni sab qui'l tragué ni de hon se tragué ni per a hon».

Un altre jurat, Simó Sánchez, afirmà haver «oyt dir a Alfonso Sánchez, lloctinent de thesor, com ell tenia provisió real de donar llicència de traure forment de

17. *Ibidem*, folis 19 vº. i 36 rº. i vº.

18. El 3 de juliol. *Ibidem*. folis 7 vº. i 8 rº.

aquest regne, pagant tres sous per cafiz. E que, en virtut de la provesió havia donat llicència a alguns de traure forment, e entre'ls altres al senyor *obispo* de Tortosa. Lo qual bisbe estava llí e lo atorgà. Emperò que lo testimoni no sab quina quantitat de forment se'n ha treta ni per quines persones, ni que le thesoror lo haja fet traure».

El cas és que Alfonso Sánchez i els seus dependents tragueren tant de blat de València com volgueren, l'agabellaren o bé el vengueren a d'altres terres.

De res no serviren els intents d'aconseguir blat d'altres països, Sardenya en particular; «Y fonch tramès per forment hu que's diu Nom de Déu, de casa del racional». L'esperança fou vana: «com lo esperava lo poble ab grant devoció, pensant que portava forment, per lo qual havia ant Nom de Déu, arribà y no portà res, ans se tornà de Serdenya, dient que estava malalt.»

Sense donar-se per vençuts, «après hi foren tramesos dos homes, lo hu ha nom Benet y hun nebot o cosin germà seu, los quals són amichs e familiars dels dits thesoror y racional, los quals tardaren molt en venyr; y tant, que ans que ells arribassen, arribà una fusta carregada de forment que's deya que vingué remesa a Miranda, segons que Miranda dix a ell y a altres, tenint hun grant plech de llestres en la mà, dient: "Aquesta nau de forment que's arribada, és de huns amichs meus y ve remesa a mi". E que tantost se digué públicament que lo forment era de dit thesoror, e axí ho creu perquè Miranda és factor seu y està en casa (*del tesoror Sánchez*) y viu ab ell».

Per a Pere Sánchez, àlias d'Andrés, sobrestant de l'almodí de misser Ros, era «cert y notori» que «se tragué de aquest regne gran quantitat de forments» i «era fama pública que Alfonso Sánchez feya traure lo forment, e que aquella és estada la causa de la grant necessitat y estretura de aquest regne».

En demanar-li més detalls, donà com a exemple el fet que «lo cafiz és muntat a cent-e-quinze sous, menys de la ajuda, que eren deu sous; e que, en aquest preu, no se'n trobava: «de aquí vengué l'*alborot* y's pensà perdre aquesta ciutat».

EL PODER DE LA FAMÍLIA SÁNCHEZ

L'acusació directa era que el noble convers havia infringit de manera palesa els drets valencians. Era l'opinió del sobrestant Pere Sánchez, àlias d'Andrés: «si los privilegis de aquesta ciutat se fosen servats, e les persones (*autoritzades*) hi aguesen proveyt ab temps, axí com era mester, no se aguera seguit tan grant fortuna e fam com se seguí».

Tots eren ben conscients del poder de què gaudia Alfonso Sánchez.

Per a Pere Sánchez, àlias d'Andrés, «tal és la fama pública en aquesta ciutat, que (...) lo dit thesoror té lo govern e mando absolut de aquesta ciutat». Punt de vista que completava Galcerà d'Eixarc: «lo racional (*Gaspar Amat*) té lo mando absolut de aquesta ciutat de València. E la fama pública és que molt se regex a la

voluntat de Alfonso Sánchez, thesorero». I confirmava el ciutadà Francesc Granulles: «E axí ho ha vist e veu per la pràctica».¹⁹

El monarca espanyol donà proves, repetides vegades, de l'estima que sentia per tots els germans Sánchez, o millor dit, de la necessitat que tenia d'ells, col·locats a llocs clau de les terres dels seus dominis. Fins i tot els protegí contra els embats de la Inquisició espanyola, instrument de poder que ell mateix havia creat i que, algunes vegades, pugnava per a escapar-se-li de les mans. Però pel que feia als Sánchez, i a alguna altra família de judeo-conversos, tot i saber com segurament sabia els seus entrons sospitosos amb els practicants secrets del judaisme, mai no permeté que el nou i poderós tribunal els inquietés.²⁰

En els processos de la moneda, només hi hagué un personatge que hi trobà la caiguda: el racional Gaspar Amat. Però a Alfonso Sánchez no el deixà tocar.

De manera que, si ara ja en sabem un poc més de com anaren, en general, els processos de la moneda, també sabem una mica de com acabà el procés d'en Sánchez. En primer lloc, fou mantingut en tots els seus càrrecs, fet per ell sol ja prou significatiu. Però és que, d'altra banda, el rei sembla haver donat tot el seu suport al lloctinent de tresorer.

Tot i l'actitud del monarca, el punt de vista popular a València era ben distint. El del mestre racional, Joan Ram Escrivà, devia ser-ho més encara. Tant pel seu ofici, com pels seus antics contactes amb la Inquisició (des dels seus inicis, quan fou receptor inquisitorial) podia conèixer millor que ningú allò que havien trobat els inspectors especials del rei. Per això, quan vingué el moment, es negà a acceptar el rendiment de còptes que Alfons Sánchez li presentà en el seu dia; fins i tot, per un batiment de moneda que, molt probablement, no havia estat objecte de cap investigació. En concret, es tractava de les emissions de moneda que Alfons Sánchez, com a mestre de la seca, havia manat fet el 1502 i el 1504. Sabent prou de què anava tot, Joan Ram reclamava que li mostrés els rebuts de la massa d'argent i de coure amb què s'havien batut els menuts. O bé, si no n'hi havia, els rebuts de compra dels «menuts florentins o seneses, dels quals los dits menuts se diu són fets». Amb tota lògica, el mestre racional li recordava que, per estil dels mestres de seca, no es podia admetre ni cloure cap compte que no portés, degudament apuntades, les «rebudes» i les «dates». O sigui, les entrades i sortides, on constessin la llei, el pes i el preu que havia costat, ja fos el metall en pasta, o massa, ja fos sin les monedes estranyes que havien utilitzat. De manera que així podrien saber tot quant la Cort reial havia guanyat amb aquell batiment de menuts. És a dir, que el rendiment de comptes –segons Joan Ram– ho era tot, fora legal.

A tot això, Alfons Sánchez només replicava –i ho sabem a través de les paraules reials– que «el no ha pogut tenir comte algú dels menuts florentins e senesos

19. *Ibidem*, respectivament, folis 31 rº, 35 rº, i 38 rº.

20. *Vid.* els meus articles sobre la qüestió i, especialment, el llibre *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià*, València, 1978, passim.

que són venguts bandejats, aquells que tenian los aportaban cinch sous a la sequa, e altres deu sous. En tantas partidas menudas per tantas personas, que era imposible tenir-se compte algú de dits menuts. E de preu, ley o valor de aquells. E que no eran tots d'una ley. Enperò que tota la suma de aquells menuts venguts a la sequa se són fetes fuses e batiments de menuts, a la ley que per privilegi per nós atorgat se havien a batre. E que la dita sequa en açò no havia res guanyat ni augmentat, sinó tan solament lo nostre dret, del qual se han pagat les manufacturas».²¹

CONCLUSIONS

Pel que ens deixa veure la documentació que ens ha arribat al respecte, el problema de la moneda fraccionària de fet no es resolgué. I no és menys cert que el valor oficial del ral mai no varià, i seguí valent 1 sou i 6 diners; o sigui, els 18 diners de què es queixava el poble de València.

D'altra banda, veiem confirmat un cop de més el fet que la moneda menuda circulava en forma de peces de poc valor i la vàlua intrínseca de la substància que la componia era sempre ben inferior al valor nominal que li atorgaven. És per això, justament, que la feien servir per als pagaments petits o per a tornar els canvis de les transaccions corrents. Val a dir, però, que res no ens autoritza a confondre-la en consideració amb la moneda de metalls preciosos que, ja fos en peces o en riells, tenia exactament el valor intrínsec de la seva substància. Podríem dir, fins i tot, que aquest diner menut era una espècie de moneda fiduciària metàl·lica.

Venia a haver-hi, doncs, dos valors de la moneda: el monetari pròpiament dit, legal o nominal; i el valor comercial, o metàl·lic, el del seu contingut intrínsec. El primer fixava en aparença; però, en realitat, ambdós eren variables. I si diem que el primer fixava en aparença, és perquè la seva denominació, el seu valor «facial», era només aparent. I com que tant l'encunyació de monedes autòctones, com la fundició de monedes estranyes, eren prerrogativa del mestre de la seca, ambdós valors podien coincidir a voluntat seva. Fets que, en base a aquell privilegi d'encunyació i fundició, ens porten a pensar que, si bé a la realitat el valor monetari o el valor legal no podien elevar-se o abaixar-se durablement pel damunt o pel dessota l'un de l'altre, a la pràctica sí que ho aconseguia passantgerament la manipulació dels qui per autoritat s'ho podien permetre.

Era com una aplicació del principi general del mínim esforç, puix que cadascú procurava servir-se del metall, fos amonedat o no, allà on podia treure'n el màxim de benefici. Bé és cert que, almenys en teoria, les circumstàncies podien imposar-hi un seguit d'atenuacions. Hi havia les despeses dels batiments que, com és lògic,

21. Esmentat únicament per Joaquim Botet i Sisó, que desconeixia el fet del procés i les seves circumstàncies, a *Les monedes catalanes*, volum II, p. 318. Barcelona, 1908. Reedició facsímil el 1976, supervisada per Leandre Villaronga. A.C.A.. Cancelleria reial, registre 3658, foli 89 rº.

exigien els oficials de les seques; així com, també, les limitacions que les autoritats supremes imposaven a les encunyacions, reservades normalment als interessos propis i els d'aquells als qui atrogaven els permisos corresponents. Hi havia, igualment, el desgast de les peces, ja que les qui només estaven gastades fins a un cert punt continuaven essent acceptables pel seu ple valor, tot i que el valor comercial o l'intrínsec, ja es trobava disminuït. Tenim, encara, la prima de què disposava el metall amonedat per sobre del no amonedat, a causa de la incertesa que, quant a la seva llei real, presentava el metall no encunyat. O bé, finalment, les despeses que gravaven el transport dels metalls enfront de les despeses del batiment.

No hi ha dubte que les transaccions es veien facilitades quan no escassejava l'intermediari més general per als intercanvis. I que, en canvi, la manca de moneda petita –és a dir, l'intermediari més general– podia retardar o, fins i tot, impedir els intercanvis, ja que a aquests els calia llavors una doble coincidència de voluntats comercials, que no sempre era fàcil d'aconseguir. Era ben clar, doncs, que una tecnologia eficaç de les transaccions requeria una presència suficient de moneda fraccionària, com a intermediari general del comerç i dels negocis. Si aquesta moneda escassejava, els intercanvis es veien aminorats; i, per tant, l'augment o fins la prossecució dels tràfics més corrents depenia, en gran manera, de la quantitat de moneda petita existent. Fos quina fos aquesta moneda i tingués l'origen que tingués. Baldament fos estrangera i, des d'un punt de vista estrictament legal, pogués ser considerada com a falsa o, almenys, no com a *bona*.

Tinguem present, en tot cas, que dins d'aquest context els conceptes de moneda *bona* o de moneda *falsa* eren més aviat relatius. Els economistes clàssics solien dir que, quan una moneda no estava proveïda alhora de les tres funcions d'unitat de compte, d'instrument per a conservar els valors i d'intermediari per als intercanvis –la segona, sobretot– llavors no era una moneda variable, sinó una moneda falsa.

Tanmateix, pel, que fa a la gran majoria del poble de l'època, els resultava una eina vàlida i amb això en tenia prou. Per això, en considerar la moneda estrangera o no pròpia del regne, que durant tant de temps circulà pel País Valencià, em sembla que més valdria que adoptéssim les idees desenrotllades pel britànic Sir John Hicks que, en un assaig célebre sobre la teoria monetària, preferí utilitzar per a uns casos paral·lels el terme de «moneda parcial».

En el cas d'aquesta mena de canvis, de monedes massa dèbils –o és clar, també quan eren massa fortes– podem deduir de seguida el que acabava passant. Si la moneda era massa forta, i la diferència de contingut intrínsec era important, podia eliminar-se tota sola de la circulació, perquè donava més benefici mitjançant la seva fusió. És obvi que aquest seria el cas dels rals de plata valencians, així que començà a predominar la moneda fraccionària d'origen forani. Si, en canvi, la moneda era massa dèbil, és cert que començaria circulant a base del seu valor nominal. En el ben entès que la diferència de llei i de pes no fos gaire accentuada. Però si la feblesa de la moneda era més aviat notable, el seu poder de compra com

a moneda podia trobar-se'n afectat. Les condicions bàsiques del seu valor legal, tant si era el seu pes com si era la seva llei, ja no eren un fet; i no mereixia la denominació que li havien estampat. És el que succeí quan a les autoritats els calgué *abatre la moneda* l'any 1480; perquè, a més, corria un nombre excessiu de peces usades en excés o trossejades més enllà d'un límit determinat.

Veiem, doncs, que a la pràctica l'esperit de les prescripcions oficials no sempre era obeït. A l'usatge, i per raons diverses, les monedes no adoptaven el valor que la teoria els assignava. L'habitant del País Valencià, que anava al mercat portant un nombre determinat de peces de moneda, s'havia acabat trobant amb el fet que no sabia per quantes unitats de compte serien rebudes aquelles peces. No era segur que el mercat hagués d'acceptar la moneda menuda per aquella unitat de compte decretada oficialment. És clar que, comercialment parlant, hi havia un curs oficial de les monedes. No podia ser de cap més manera. D'altra banda, però, la tendència natural humana també era la de basar-se en peces de moneda concretes, i negligir les unitats de compte lgals, coses al capdavall abstractes, oimés si aquest valor variava de la manera en què l'havien anat canviant. Un altre fet era que les diferents espècies de moneda que componien el sistema monetari de llavors no mantenien entre elles unes relacions senzilles de valor.